

Ulf Brunnbauer

Globalizing Southeastern Europe: Emigrants, America, and State since the Late Nineteenth Century

Lanham – Boulder – New York – London:
Lexington Books, 2016, 357 str.

DOI: <https://doi.org/10.11567/met.32.3.4>

Knjiga *Globalizing Southeastern Europe* povjesničara Ulfa Brunnbauera, ravnatelja Instituta za Istočnu i Jugoistočnu Europu u Regensburgu te predstojnika Katedre za povijest Jugoistočne i Istočne Europe na Sveučilištu u Regensburgu, još je jedan u nizu njegovih radova u kojima se bavi Jugoistočnom Europom. Brunnbauerov istraživački interes usmjeren je na Jugoistočnu Europu, s naglaskom na povijest migracija, društvenu povijest, historijsku antropologiju te na manjine i nacionalno pitanje. U svojoj knjizi objavljenoj 2016. Brunnbauer se usredotočuje na iseljavanje iz Jugoistočne Europe od kraja 19. stoljeća u prekomorske zemlje, ponajprije u SAD.

U svom istraživanju autor polazi od nekoliko pretpostavki. Prije svega, smatra da su migracije nerazdvojive od povijesti Jugoistočne Europe, naglašavajući da su društva Jugoistočne Europe oblikovana brojnim migracijskim procesima kroz stoljeća. Pozivajući se na druge autore (Ch. Tilly, K. Bade, L. i J. Lucassen i dr.), Brunnbauer opisuje migracije kao društveni fenomen koji je sastavni dio povijesnog istraživanja, osobito sociokulturne dimenzije povijesti. Također polazi od pretpostavke da je u konceptualnom smislu produktivnije istraživati migracije kroz transnacionalni model, upravo zato što migracije nisu pro-

ces koji završava dolaskom migranta na destinaciju, nego se njihov utjecaj odražava u »dinamičnim promjenama društvenih konfiguracija« (str. 11) bez obzira na nacionalne granice.

Brunnbauer u svojoj knjizi istražuje prekogranične migracije, odnosno iseljavanje iz cijele jugoistočnoeuropske regije, primjenjujući komparativni pristup za razliku od većine dosadašnjih empirijskih istraživanja, koja su uglavnom bila usredotočena na jednu zemlju ili nacionalnu skupinu. Autor naglašava važnost utjecaja koje su sezonske migracije imale na prekomorske migracije te analizira vezu prekomorskih migracija s »gastarbajterskim« prema Zapadnoj Europi. Prema autoru, iskustvo iseljavanja iz Jugoistočne Europe u prekomorske zemlje utrla je put, s jedne strane prihvaćanju migracija kao sastavnog dijela društvenog djelovanja u toj regiji, a s druge strane na taj se način učvršćivalo mišljenje o iseljenim stanovnicima kao »dijaspori« koja je ostala vjerna »domovini«.

Kao glavnu temu svoje knjige autor navodi odnos između teritorija, ljudske mobilnosti i političke intervencije. Kako bi se razumjelo migracije, mora ih se, prema njemu, smjestiti u širi društveni, politički i kulturni kontekst. Smatrajući da su prekogranične migracije eminentno politički problem i ističući da je u dosadašnjim istraživanjima pozornost uglavnom bila usmjerena na posljedice koje su migracije imale za zemlje primitka, Brunnbauer u središte svoga interesa stavlja države podrijetla, njihovu emigracijsku politiku i društveno-ekonomske snage koje su sastavni dio migracijskog procesa. Pritom ističe da

istražujući migracije nastoji obuhvatiti različite razine tog fenomena – makroekonomsku razinu, razinu »anoničnih« ekonomskih i političkih struktura te društvene čimbenike i pojedinca koji su sudionici tog procesa.

Kombinirajući socijalnu povijest migracija, odnos politike prema iseljavanju i percepciju iseljavanja u javnosti, autor nastoji odgovoriti na pitanje što bi bila kultura migracije. U knjizi se iznose, s jedne strane, brojni statistički podaci koji upućuju na određene trendove i obrasce, a s druge strane, različite osobne priče i primjeri služe kao ilustracija tih trendova. Autor pritom ne izostavlja ni srednju razinu analize, a ta prije svega obuhvaća državu i njezinu intervenciju.

Knjiga je podijeljena na sedam poglavlja, uključujući uvod i zaključak. Sadržava opširnu bibliografiju, popis tablica i slikovnih priloga te kazalo imena i pojmova.

U prvom poglavlju autor uz detaljno obrazloženje svojih polazišta, ciljeva i metodologije pruža zanimljivu i brojnim primjerima potkrijepljenu analizu sezonskih migracija, tradicionalno prisutnih u Jugoistočnoj Europi tijekom 19. stoljeća. Te su migracije, ističe, bile važan ekonomski mehanizam za ublažavanje teških životnih uvjeta u toj regiji, ali su ujedno bile kanal za komunikaciju s vanjskim svijetom i unosile promjene u patrijarhalne društvene strukture.

Drugo je poglavlje »Overseas Emigration from the Balkans until 1914« fokusirano na iseljavanje iz Jugoistočne Europe u prekomorske zemlje od kraja 19. stoljeća do Prvoga svjetskog rata. Temeljno pitanje na koje autor pokušava odgovoriti jesu razlozi zbog kojih su se tako brojni ljudi u tom raz-

dooblju odlučili odseliti preko Atlantika, ponajprije u SAD. Donosi podatke iz službenih statistika pojedinih zemalja o broju iseljenika, izdanim putovnicama te o udjelu emigranata iz Jugoistočne Europe u njihovu ukupnom broju u SAD-u. Analizirajući razloge koji su brojno stanovništvo iz Jugoistočne Europe naveli na iseljavanje, usredotočuje se na odnos migracija i demografskog razvoja. Uzroke migracija vidi i u nepovoljnim zemljoposjedničkim odnosima, visokom udjelu poljoprivrednog stanovništva u zemljama te regije i u nekonkurentnosti domaće proizvodnje. Osobito je zanimljiva analiza hrvatske situacije (str. 64–67) u vezi s poljoprivrednom proizvodnjom na prijelazu stoljeća, koja je bila opterećena rascjepkanošću zemljišta (osobito na područjima nekadašnje Vojne krajine) te nepripremljena na pritisak modernizacije i izlaganje tržištu. Neki dijelovi Brunnbauerove analize dobro bi poslužili za opis suvremene hrvatske situacije.

Treće poglavlje »To Make a Living in America – and at Home« donosi niz podataka o emigrantskom životu u Americi. Autor opisuje poslove koje su iseljenici iz Jugoistočne Europe obavljali i načine na koje su se organizirali radi potpore i druženja. Statističkim podacima ilustriran je utjecaj iseljenika na ekonomiju zemalja podrijetla. Sumirajući iseljeničko iskustvo i njegovu ostavštinu, Brunnbauer naglašava da se ona ogleda u uspostavljenim mrežama i društvenim vezama iseljenika te u percepciji javnosti i iskorištavanju iseljeničtva u političke svrhe.

U četvrtom je poglavlju pozornost posvećena političkoj dimenziji iseljeničtva. Upravo se u tom poglavlju au-

tor posvetio onoj dimenziji iseljeničkog problema koja razlikuje njegovo istraživanje od većine drugih radova na temu iseljavanja. Riječ je o ulozi države u Jugoistočnoj Europi i odgovorima vlasti na iseljavanje. Istražujući taj odnos, analizira pravni okvir vezan uz emigraciju u Hrvatskoj i Slavoniji (Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije), koje su, iako u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, imale zasebnu emigracijsku politiku, premda pod patronatom Ugarske, i uspoređuje tu politiku sa zakonodavstvom neovisnih država na Balkanu poput Bugarske, Srbije, Crne Gore i Grčke, nastalih oslobođenjem od osmanske vlasti.

Nacionalizam, država i emigranti u međuratnom razdoblju ključne su riječi petog poglavlja u kojemu autor istražuje važnost i ulogu emigracije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevini Jugoslaviji. Odnos te države prema iseljeništvu bio je protkan nastojanjima političkih elita u vezi sa složenim procesom izgradnje nacije. Jedan od ciljeva međuratne Jugoslavije bio je pridobivanje iseljeništa, koje se većinom iselilo prije nastanka te države, za jugoslavenski nacionalni identitet. Također, u tom poglavlju raščlanjuje nastojanja jugoslavenske države u vezi s uvođenjem kontrole nad iseljavanjem, što je rezultiralo i donošenjem Zakona o iseljavanju 1922. Emigracijska politika Jugoslavije bila je usmjerena, s jedne strane, na pružanje zaštite iseljenicima, a s druge, na njihovo iskorištavanje za stvaranje »jugoslavenske nacije«. Odnos države i iseljeništa autor prikazuje na različitim primjerima: stvaranje iseljeničkih društava na inicijativu jugoslavenskih vlasti, praćenje političke orijentacije iseljeničkog

tiska te prikupljanje izvještaja poslanstava i tajnih službi o antijugoslavenskom i antidinastičkom raspoloženju među iseljeništvom (osobito u vrijeme ubojstva Stjepana Radića u Skupštini 1928.). U završnom dijelu tog poglavlja govori o utjecaju koji je ostvarila emigracijska politika stare Jugoslavije na iseljeništvu te o njezinu djelomičnom uspjehu u stvaranju »jugoslavenske dijaspore«.

Šesto poglavlje »The Emerging Communist Emigration Regime« posvećeno je razdoblju socijalističke Jugoslavije i stvaranju komunističkoga emigracijskog sustava. Koncentrira se na prva dva desetljeća komunističke vlasti u Jugoslaviji. Autor navodi primjere nastojanja jugoslavenskih vlasti u vezi s povratkom iseljenika iz raznih dijelova svijeta (Australija, Južna Amerika itd.) u Jugoslaviju. Usporedno s tim procesom komunističke vlasti u Jugoslaviji (i u drugim balkanskim zemljama) uvele su strogu kontrolu i ograničavale odlazak iz zemlje sve do šezdesetih godina. Brunnbauer opisuje proces povratka koji je, između ostaloga, podrazumijevao i obveznu indoktrinaciju povratnika, i pritom naglašava izričito protivljenje komunističkih vlasti povratku iseljenih pripadnika nacionalnih manjina (osobito Nijemaca i Mađara). No realizacija planova jugoslavenskih vlasti u vezi s povratnicima nailazila je na obostrano nezadovoljstvo: vlasti su bile nezadovoljne dobnim profilom i socijalnim statusom povratnika, a povratnici su imali brojne pritužbe na stambenu i ekonomsku situaciju u Jugoslaviji. Ta situacija trajala je sve do početka pedesetih, kada su vlasti suspendirale svoj povratnički program. U okviru toga poglavlja autor se bavi pitanjem

prijateljske i neprijateljske dijaspore u odnosu na jugoslavenski režim te nastojanjem vlasti da ostvari utjecaj na iseljeničke zajednice osnivanjem kulturnih udruženja iseljenika, tzv. Matice iseljenika, u svakoj jugoslavenskoj republici.

U završnom poglavlju autor prikazuje iseljeničku situaciju u socijalističkom razdoblju nakon šezdesetih, kada dolazi do otvaranja granica i kada država potiče zapošljavanje u inozemstvu, tzv. radne migracije. Tada nastaje novi tip migranta poznat pod njemačkim nazivom *Gastarbeiter*.

Premda i sam autor govoreći o ograničenjima svoje knjige naglašava da je jedno i to što je migracije *Gastarbeiters* samo spomenuo i nije ih sveobuhvatno prikazao, ipak smatram da je u knjizi uspješno pokazao značenje koje su one imale za Jugoistočnu Europu. Stoga knjiga Ulfa Brunnbauera *Globalizing Southeastern Europe*, unatoč mogućim prigovorima (primjerice da Rumunjska, Grčka i Bugarska autoru uglavnom služe radi usporedbe, dok je fokus na prostoru bivše Jugoslavije), posjeduje sve značajke koje ju svr-

stavaju u nezaobilaznu studiju o iseljavanju i migracijama na prostoru Jugoistočne Europe. Osim inovativnim pristupom u konceptualnom i metodološkom pogledu knjiga privlači i svojim sadržajem. Brunnbauerova odlična informiranost o dosadašnjim radovima iz tog područja nadopunjena je novim podacima dobivenim dugogodišnjim arhivskim istraživanjima. Pisana čitko i pripovjedački sigurno, kombinirajući brojne činjenice i stručne analize sa zanimljivim izvornim materijalom, knjiga može poslužiti kao dobar priručnik profesionalnim istraživačima, ali i kao zgodno štivo laicima zainteresiranim za temu iseljavanja. Pokriva područje cijele Jugoistočne Europe, ali najviše prostora u njoj zauzimaju zemlje bivše Jugoslavije, osobito Hrvatska – što je uvjetovano, između ostaloga, i arhivskom građom koju je autor istraživao. Brunnbauer je kombiniranjem različitih razina istraživanja i komparativnim pristupom dobro potkrijepio naslov knjige – rasplećući polako niti kojima se Jugoistočna Europa povezivala s globalnim svijetom.

Sanja Lazanin

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*